

W. L. Korthals Altes, *Changing economy in Indonesia. A selection of statistical source material from the early 19th century up to 1940*, XV, *Prices (non-rice) 1814-1940* (Amsterdam: Koninklijk instituut voor de tropen, 1994, 175 biz., f48,-, ISBN 90 6832 658 9).

De uitgave van afleveringen in de reeks bronnenpublicaties getiteld *Changing economy in Indonesia* is in een stroomversnelling geraakt. Het project loopt al twee decennia en er zijn inmiddels zestien volumes verschenen, waarvan echter de helft gedurende de laatste vijf of zes jaren. De blauwe boeken van het eigenaardige oblong formaat, waarvan de samenstellers ongaarne afstand lijken te willen doen, hebben inmiddels een vaste positie verworven in de verzameling van elke serieuze beoefenaar van de economische en sociale geschiedenis van het toenmalige Nederlands-Indië, in het bijzonder buiten 's lands grenzen waar de oorspronkelijke publicaties van het Centraal kantoor voor de statistiek minder binnen handbereik zijn. Deel XV is eigenlijk de zestiende aflevering in de reeks en vormt een welkome aanvulling op een van de publicaties uit de beginjaren van het project, te weten het boek met de rijstprijzen uit 1978 (deel IV). Deel XV heeft weliswaar een weinig tot de verbeelding sprekende titel maar bevat een schat aan gedetailleerde prijsgegevens. Iedereen, die vertrouwd is met de fragmentarische en verre van éénduidige informatie over de prijzen in Nederlands-Indië, weet hoeveel werk achter elke cijferreeks schuil gaat. De benodigde uitzoekerij is bij Korthals Altes in goede handen geweest.

Dit boek bestaat uit een korte inleiding (15 pagina's) gevolgd door meer dan 130 pagina's zorgvuldig becommentarieerde tabellen; hieraan zijn toegevoegd enige bijlagen, de bibliografie en een enkele grafiek. De uitgave is geheel conform het stramien van de reeks. De prijsgegevens zijn gerangschikt in vier afdelingen: invoerprijzen, uitvoerprijzen, prijzen op de binnenlandse markt en vrachttarieven (ofwel prijzen van vervoersdiensten). De periode varieert nogal. Bij enkele uitvoerprodukten vangt de reeks in 1810 aan terwijl de meest gedetailleerde prijzen op de binnenlandse markt alleen vanaf 1913 zijn gegeven. De reeksen lopen als regel door tot 1940. Curieus genoeg vangt geen enkele reeks in 1814 aan, het beginjaar zoals in de overkoepelende titel van het boek vermeld.

De tabellen verschaffen een inzichtelijk beeld van het niveau van prijzen en kosten waarmee zowel de producent voor de export als de consument te maken kregen. De kwetsbaarheid van de Nederlands-Indische exportproductie blijkt overduidelijk uit de algehele prijsdaling in de late jaren twintig die al in 1929 in een niveau resulteerde dat slechts de helft was van het niveau uit 1925. Voorts leert de in consumptie geïnteresseerde lezer dat de overtocht naar Batavia rond de eeuwwisseling jarenlang hetzelfde kostte, te weten, f 800,- voor een enkele reis, en voorts dat Amstel bier in de jaren dertig goedkoper was dan Kloster bier. De trends op de lange termijn van 120 jaar (1820-1940) worden in heel kort bestek (vijf pagina's) bijeengebracht door Korthals Altes; in feite geeft hij hiermee een fraaie prijsgeschiedenis in miniatuur van Nederlands-Indië.

De auteur heeft de informatie gegeven die hij heeft gevonden en het zou vruchteloos zijn te twisten over de keuze van goederen en diensten. Mijn afsluitende kritische kanttekeningen betreffen dan eerder enige onvolkomenheden bij de verslaglegging. Een voorbeeld heeft betrekking op het samenvattende gewogen indexcijfer van de uitvoer. In de inleiding wordt gesteld dat de wegingscoëfficiënten gebaseerd zijn op het tienjaarlijkse gemiddelde volume per produkt (15) terwijl uit de toelichting bij de berekening gelukkig blijkt dat het om het aandeel in de waarde gaat (161). Verder vraag ik me af of het verstandig is een veel voorkomend produkt zoals gebleekt katoen te duiden als 'madapollam', een term die niet tot de woordenschat van elke gebruiker zal behoren. Tenslotte is het een raadsel waarom geen correlatie-coëfficiënt is uitgerekend tussen de drie gereconstrueerde indexcijfers: uitvoerprijzen, invoerprijzen en

vrachtprijzen. Immers, er bestaat een onafgebroken tijdreeks van 115 jaar, de grafiek suggereert een parallel verloop en in de inleiding wordt hierover zelfs gespeculeerd. Misschien symboliseert deze kleine omissie dat deze publikatie in eerste instantie als handreiking dient voor degenen die het pad van de Nederlands-Indische prijsgeschiedenis verder willen betreden.

J. Thomas Lindblad

F. Gouda, *Poverty and political culture. The rhetoric of social welfare in the Netherlands and France, 1815-1854* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1995, xx + 275 blz., ISBN 90 5356 158 7 (paperback), ISBN 90 5356 159 5 (gebonden)).

Frances Gouda's studie *Poverty and Political Culture* gaat niet over armen, maar over elites. Ze vergelijkt hoe de politieke en culturele elites van Nederland en Frankrijk in de eerste helft van de negentiende eeuw over armoede, armenzorg en de sociale kwestie dachten en schreven. In beide landen was het armoedeprobleem in deze periode groot. Sommigen schatten—onterecht overigens — het aantal armen in Frankrijk op zes miljoen. Maar waar of niet, beleidsmakers ervoeren de armoede in elk geval als een enorm probleem.

Dat het armoedeprobleem in het negentiende-eeuwse Frankrijk anders werd ervaren dan in de decennia voor de Franse Revolutie blijkt volgens Gouda uit het gebruik van het nieuwe woord *pauperisme*. Ze beweert dat het begrip armoede verwijst naar treurige omstandigheden die in principe iedereen zouden kunnen overkomen. Pauperisme daarentegen werd gezien als een sociale plaag, als een besmettelijke ziekte die een bedreiging vormde voor het gezonde negentiende-eeuwse politieke en maatschappelijke lichaam. Het begrip pauperisme omvat meer dan alleen het armoedeprobleem zelf. Het toont tevens de angsten van de negentiende-eeuwse bourgeois.

Hoe anders was dat in Nederland. Hier te lande gebruikte men het begrip 'behoefigen'. Dit begrip, aldus Gouda, verwijst naar individuele ellende waaraan individueel falen niet direct gekoppeld wordt en zeker niet naar een maatschappelijke plaag. Ook het veelgebruikte begrip 'armwezen' was volgens Gouda veel neutraler dan de term pauperisme en ging niet zonder meer uit van de eigen schuld van de arme. Het begrip pauperisme werd overigens ook in Nederland gebruikt. Dit feit wordt ook door Gouda genoemd, maar ze vermeldt er wel bij dat het begrip nooit die lading kreeg die het in Frankrijk had.

Gouda geeft hiermee wel een erg rooskleurig beeld van de Nederlandse armenzorg. Wellicht is dit beeld ontstaan, omdat Gouda de tegenstelling tussen Frankrijk en Nederland zo sterk mogelijk aan wilde zetten. Toch is het maar ten dele waar dat de Nederlandse armenzorg armen als individuen benaderde. Er gingen weliswaar stemmen op om niet alle armen over één kam te scheren en onderscheid te maken tussen jonge valide mannen die kunnen werken enerzijds en wezen, zieken, ouderen, weduwen et cetera anderzijds, maar dit waren binnen de armenzorg vooruitstrevende stemmen en geen algemeen gedeelde mening. Dit is een ander nadeel van Gouda's boek. Door het comparatieve perspectief worden onderlinge tegenstellingen binnen Frankrijk en binnen Nederland weggeredeneerd.

Gouda wijst ook op een belangrijk verschil in de praktijk van de armenzorg in beide landen. De Franse armenzorg deed veel minder aan bedeling aan zogenoemde huiszittende armen dan de Nederlanders. In Frankrijk werden de armen veel vaker opgesloten in zogenoemde *hospices* en *hôpitaux*. Volgens Gouda is dit verschil een gevolg van een ander beleid en van principieel andere opvattingen over armen. In Frankrijk werd — uit angst van de bourgeois voor een